

NEMZETGAZDASÁGI MINISZTERIUM, NEMZETI FEJLESZTÉSI MINISZTERIUM

Országos Területi Helyzetkép

2010.

NEMZETGAZDASÁGI MINISZTERIUM, NEMZETI FEJLESZTÉSI MINISZTERIUM

Országos Területi Helyzetkép

ELŐSZÓ

Az *Országos Területi Helyzetkép* korábbi kiadásait kísérő szakmai és közérdeklődés igazolta, hogy komoly igény van Magyarországon a tényszerű, területi szemléletű tájékoztatásra. Az igény kielégítését szolgálja ez a kiadvány is, amelyet a 2008 óta idén immár harmadik alkalommal vehet kezébe az Olvasó.

Az *Országos Területi Helyzetkép 2010* részletes képet ad Magyarország térszerkezetéről, segíti az ország társadalmi, gazdasági és környezeti állapotának széles körű megismerését. Az ágazati fejlesztésekkel és a területfejlesztéssel foglalkozó szakembereken kívül ezért az érdeklődő nagyközönség figyelmére is érdemes, mind itthon, mind a határon túl. Ennek érdekében – az előző kiadásokhoz hasonlóan – angol nyelven is elérhető az országjelentés.

A 2011 első félévében esedékes magyar EU-elnökség, valamint az Unió Területi Agendájának és Területfejlesztési Perspektívájának – magyar szakpolitikai koordinációban zajló – felülvizsgálata is alátámasztja a kiadvány azon törekvését, hogy az egyes térségek eltérő fejlődési potenciálját feltárja, bemutassa. A fejlődést előmozdító területi folyamatok ugyanis elválaszthatatlanok az európai trendtől, s hatásuk van a közösségi regionális politika alakítására is.

Az *Országos Területi Helyzetkép* a területi különbségek bemutatásával hozzájárulhat az Új Széchenyi Terv pilléreinek körültekintő továbbtervezéséhez, az egyes térségekben tervezett, az egyedi adottságokra épülő beavatkozások meghatározásához. Egyúttal a kiadvány információs bázisa és monitoring rendszere elősegítheti az Új Széchenyi Terv eredményeinek, hatásainak nyomon követését is, a területi folyamatok rendszeres és részletes vizsgálatával, értékelésével.

A szerkesztők

BEVEZETŐ

A harmadik alkalommal megjelenő *Országos Területi Helyzetkép* célja a statisztikákon alapuló, tényszerű és pontos tájékoztatás arról, hogy az ország területi jellemzői alapján:

- milyen Magyarország pozíciója az Európai Unión belül;
- milyen területi kép rajzolódott ki az ország egészét tekintve;
- milyen a hazai régiók helyzete egymással összehasonlítva és mekkorák a különbségek;
- melyek a régiókba jutó hazai és európai uniós támogatások főbb jellemzői;
- milyen az Országos Területfejlesztési Konceptióban meghatározott fejlesztési térségtípusok helyzete.

A kiadvány a 2008-as évre vonatkozóan közöl átfogó területi információkat, tömör, lényegre törő elemzések segítségével. Logikusan illeszthető olyan fontos, szintén 2010-ben elkészült területfejlesztési döntés-előkészítő dokumentumok sorába, mint a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről szóló Országgyűlési Jelentés, vagy az Országos Területfejlesztési Konceptió Felülvizsgálata.

A kiadvány megállapításai az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TelR) adataira támaszkodnak, módszertanilag pedig a 2008-2009-ben megújított Területfejlesztési Megfigyelő és Értékelő Rendszeren (T-MER) alapulnak. Idén – kiemelt aktualitásként – a kiadvány első fejezetében a magyarországi területi monitoring és értékelő tevékenységet egységes keretbe foglaló, a TelR és T-MER rendszerekre épülő, a területi monitoringról szóló 37/2010. (II. 26.) Kormányrendelettel foglalkozunk. Ennek keretében nemcsak a rendelet ismertetésére, hanem az új jogszabályból következő aktuális területi monitoring és értékelési feladatok bemutatására is sor kerül.

Arra törekedtünk, hogy az ország térségeinek állapotáról megjelenített kép kellően informatív legyen, ugyanakkor továbbra is a lehető legolvashatóbb és a szemléltető eszközök széles tárházát felvonultató, színes formában jusson el az olvasóhoz. A valós helyzet bemutatásához néhány esetben szükség volt az előző évhez képest jelentkező markáns változások szemléltetésére, amelyet a korábbi évek adatainak, tendenciáinak felvillantásával, és a rövidtávon jelentkező változások irányának térképi illusztrálásával próbáltuk elősegíteni.

Az új *„Országos Területi Helyzetkép”* megalapozását képező részletes háttéranyag, valamint a kiadvány magyar és angol nyelvű változata a VÁTI Nonprofit Kft. által üzemeltetett www.terport.hu, valamint a www.ngm.gov.hu és a www.nfm.gov.hu honlapokon teljes egészében megtalálható.

Prof. Dr. Cséfalvay Zoltán
stratégiai államtitkár
Nemzetgazdasági Minisztérium

Dr. Molnár Ágnes
fejlesztéspolitikai koordinációért felelős államtitkár
Nemzeti Fejlesztési Minisztérium

Dr. Horváth Endre
gazdaságfejlesztésért felelős helyettes államtitkár
Nemzetgazdasági Minisztérium

Dr. Nyikos Györgyi
fejlesztési ügyekért felelős helyettes államtitkár
Nemzeti Fejlesztési Minisztérium

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	3
BEVEZETŐ	5
A KÖZPONTI TERÜLETI MONITORING ÉS ÉRTÉKELŐ RENDSZER KIÉPÜLÉSE, EREDMÉNYEI ÉS AKTUÁLIS FELADATAI	8
HOSSZÚ TÁVÚ, ÁTFOGÓ OTK CÉLOK.....	12
Területi integráció Európába	12
A magyarországi régiók az európai uniós térben	14
Területi versenyképesség alakulása	16
Gazdasági alaptényezők.....	16
Gazdasági teljesítmény	18
Mezőgazdaság	19
Ipar és építőipar	20
Szolgáltatások.....	20
Turizmus	21
Képzés	22
Közlekedés és kommunikáció.....	23
Területi felzárkózás	25
Demográfia	25
Életkörülmények.....	25
Társadalmi szolgáltatások.....	27
Fenntartható térségfejlődés.....	29
Levegőtminőség	29
Vízminőség.....	30
Hulladékgazdálkodás.....	31
Kármentesítés.....	32
Természetvédelem	32

Kulturális örökség védelme.....	33
A régiók helyzete.....	34
Nyugat-dunántúli régió.....	34
Dél-dunántúli régió.....	36
Közép-dunántúli régió.....	37
Közép-magyarországi régió.....	38
Észak-magyarországi régió.....	39
Észak-alföldi régió.....	40
Dél-alföldi régió.....	41
A régiók fontosabb társadalmi, gazdasági, infrastrukturális, környezeti mutatói, 2008.....	42
KÖZÉPTÁVÚ TERÜLETI CÉLOK AZ OTK-BAN.....	43
Az OTK térségtípusainak területi vizsgálata.....	43
Budapesti metropolisz térség.....	43
Fejlesztési pólusok.....	44
Külső és belső perifériák, elmaradott térségek.....	45
Tisza-térség.....	46
Duna mente és Homokhátság.....	47
Homokhátság.....	48
Balaton-térség.....	48
Határ menti térségek.....	50
Tanyás térségek.....	51
Aprófalvas térségek.....	52
Nemzeti kisebbségek által lakott vidékies térségek.....	52
Magas arányú cigány népességgel rendelkező térségek.....	53
MÓDSZERTAN.....	55

A KÖZPONTI TERÜLETI MONITORING ÉS ÉRTÉKELŐ RENDSZER KIÉPÜLÉSE, EREDMÉNYEI ÉS AKTUÁLIS FELADATAI

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvényben (Tftv.) a jogalkotók már a hazai modern területfejlesztés alapjainak megteremtésekor a területpolitika egyik legfontosabb céljaként határozták meg a területi társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok rendszeres megfigyelését és értékelését. A mindenkori területfejlesztési központi irányítás törekedett arra, hogy elvégeztesse a tervezést támogató, alapvető területi elemző és értékelő vizsgálatokat. Ennek megfelelően megszületett a magyar területfejlesztési politika alapdokumentuma, az 1998-ban elfogadott, Országos Területfejlesztési Konceptió (OTK). Ennek megalapozáshoz, majd érvényesüléséhez rendszeresen készültek az egész ország területi folyamatait elemző, értékelő jelentések, területi kutatások és elemzések. Ezek hozzájárultak a területpolitikai célok teljesülésének vizsgálatához, a területfejlesztési eszköz- és intézményrendszer eredményességének növeléséhez. A beszámolók közül legnagyobb jelentőségű a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről szóló – négyévente készülő és az Országgyűlés elé benyújtandó – jelentés, amelyet először 2001-ben, majd 2005-ben, legutóbb pedig 2010-ben készített el a szakminisztérium. A jelentés alapvető feladata a területi folyamatok részletes értékelése, az OTK felülvizsgálatának megalapozása, és a területfejlesztés eszköz- és intézményrendszerének átfogó vizsgálata. E tevékenység elvégzéséhez azonban szükség volt megfelelő szakmai háttérrend-

szerek, szabályozó joganyagok kialakítására és az összehangolt szakmapolitikai törekvések tervezési rendszerbe illesztésére.

Már a Tftv. elfogadása után egy évvel, 1997-ben létrejött az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TelR), amelynek tartalmát és működését a *területfejlesztéssel és a területrendezéssel kapcsolatos információs rendszerről és a kötelező adatközlés szabályairól* szóló 31/2007 (II.28.) Kormányrendelet szabályozza, amelyet 2010-ben a 65/2010. (III. 18.) Kormányrendelet módosított.

A központilag koordinált területi értékelési feladatok módszertani eszközkészleteként – a TelR-re mint információs rendszerre, és annak adatbázisára épülve – 2001-től egy országos hatáskörű területi értékelési módszertan kidolgozása kezdődött meg. 2003-ban – a négyéves országgyűlési jelentés metodikai megalapozásaként – elkészült a Területfejlesztési Megfigyelő és Értékelő Rendszer (T-MER), amelyet a TelR-rel együtt – a területfejlesztési szaktárca háttérintézményeként a tárca iránymutatása alapján – a VÁTI működtet. A T-MER a területi folyamatok és a területfejlesztési politika eredményességének mérésére, elemzésére, értékelésére szolgáló módszertani eszközkészlet illetve folyamatmodell. A rendszer fontos feladata az országgyűlési jelentések támogatása, ugyanakkor a tematikus területi értékelések, a fejlesztési források területi értékelésének is legfontosabb hazai módszertani útmutatója, indikátorgyűjteménye és értékelési modellje. 2003-ban és 2008-ban a T-MER megújítására is sor került és ezt követően – a TelR-en belül – megkezdődött egy önálló számított indikátorokat tartalmazó T-MER informatikai modul kialakítása is.

E szakmapolitikai döntéstámogató rendszerek támogatásával a területpolitikai szakirányítás évek óta országos hatókörű területi elemzéseket, értékeléseket készített illetve koncepciókat, módszertanokat dolgoztatott ki. Ezek közül – a teljesség igénye nélkül – a legfontosabbak:

- Éves, illetve négyéves rendszerességgel készültek a területi folyamatok alakulását bemutató, illetve a területfejlesztési politika érvényesülését értékelő jelentések.
- A területfejlesztést közvetve és közvetlenül szolgáló, állami támogatási rendszerekről szóló átfogó területi értékelés, amely 2004 óta évente az Országos Területfejlesztési Tanács számára készül.
- A hazai területfejlesztési forrásokra vonatkozóan a szakminisztérium – az első OTK elfogadása óta – éves rendszerességgel beszámolt az Országos Területfejlesztési Tanácsnak a területfejlesztés decentralizált forrásainak felhasználásáról.
- Az OTK megvalósulásának, a térségi, regionális programok értékeléséhez kapcsolódva 2008-ban elkészült a fejlesztési programok – valós szakmai teljesítményét területi és területpolitikai összefüggésekben vizsgáló – területi kohéziós jelentések módszertana, illetve 2009-ben az erről szóló első jelentés is.
- 2009-ben elkészült a 2004-2006-os időszak hazai és uniós fejlesztési forrásaira vonatkozó 8 tématerületet érintő kistérségi szintű hatáselemzés, amelynek első eredményei 2009-ben megjelentek a 2003 és 2007 közötti területi folyamatok értékeléséről szóló országgyűlési jelentés tervezet háttéranyagában.
- Rendszeresen készültek vizsgálatok az ágazati politikák területi tartalmáról, illetve az egyes területi célok, ágazati programhoz való illeszkedéséről.

- Készültek módszertanok egy-egy térségtípus részletesebb elemzésére (például leghátrányosabb térségek), egy-egy ágazat, vagy ágazatközi tématerület területi kutatásának, értékelésének megalapozásához, melyek alapján értékelő dokumentumok születtek (például foglalkoztatás, klímavédelem és megújuló energiák témakörben).
- A területi tervezés folyamatára, tervdokumentumainak előzetes értékelésére a 2/2005. (I.11.) Korm. rendelet kibővítette a tervezési folyamatot azáltal, hogy 2005-től minden fejlesztési tervre vonatkozóan kötelezővé tette a Stratégiai Környezeti Vizsgálat (SKV) lefolytatását. Ennek keretében számos területi tervezési dokumentum előzetes környezeti vizsgálatára sor került, ennek támogatására területi SKV módszertanok készültek.

A területfejlesztési szaktárca egyre nagyobb hangsúlyt fektetett az értékelési eredmények nyilvánosságára, melynek következtében az utóbbi években megnőtt a tájékoztató jellegű szakmai kiadványok száma. Megjelent a területi folyamatok évenkénti vizsgálatát és a területfejlesztés új eredményeit bemutató Országos Területi Helyzetkép, egy – a területi kohézióról szóló – kézikönyv, és a hazai decentralizált területfejlesztési támogatási rendszer 1996-2008 közötti időszakáról szóló átfogó értékelési munka. Elindult a területi éghajlatváltozásra vonatkozó sérülékenységi vizsgálatokra alapozott négyéves területfejlesztési szakmai program is.

A területfejlesztési törvény 1999. évi módosítása, – a jogszabály 27. § (1) bekezdésének h) pontja – értelmében felhatalmazást kapott a Kormány, hogy rendeletben állapítsa meg a területi monitoring rendszer feladat- és hatáskörét illetve szervezeti és működési

rendjét. Ugyanígy tett az új Országos Területfejlesztési Konceptióról (OTK) szóló 97/2005. (XII.25.) OGY. határozat is, amely kimondta, hogy szükség van a területi monitoring és értékelési rendszer kialakítására. E felhatalmazás alapján a területi monitoring és értékelési rendszer erőteljesebb intézményesítése, továbbfejlesztése és jogszabályi megalapozása érdekében a területfejlesztésért felelős szakminisztérium 2007-2008 folyamán elkészítette a területi értékelések új rendszerére és feladataira vonatkozó javaslatát, az ún. Területi Értékelési Rendszer (TÉR) koncepcióját. Ebben meghatározták a területi monitoring és értékelési rendszer kialakításához szükséges kereteket, alapelveket, lehetséges fejlesztési feladatokat, illetve a működtetéshez szükséges intézményi és eszközrendszeri feltételeket. A TÉR koncepciójának megtervezése után elindult a területi monitoring jogszabály előkészítése, amely 2009-ben folytatódott. Ezzel párhuzamosan zajlott a T-MER rendszer felülvizsgálata és megújítása is. 2008-ban megkezdődött a rendelet előkészítése is, és 2010-ben elfogadta a kormány a területi monitoring rendszerről szóló *37/2010. (II. 26.) Korm. rendeletet*. A jogszabály meghatározza az egyes területi szinteken működő monitoring bizottságok feladatait, illetve a felelősségi körükbe tartozó értékelési dokumentumok körét.

A rendelet évtizedes hiányt hivatott pótolni, de számos pozitív, és új szakmapolitikai elem is fellelhető a jogszabályban.

- A területfejlesztési törvény alapján megjelennek az egyes területi értékeléstípusokra éves, vagy akár több éves időszakokra vonatkozó országos és térségi területi jelentések, a területfejlesztést közvetlenül és közvetetten szolgáló hazai, az Európai Unió által társfinanszírozott, valamint egyéb nemzetközi

pénzeszközök felhasználását bemutató jelentések, illetve a nemzetközi és a határ menti területfejlesztési és területrendezési tevékenységet bemutató jelentések.

- A területfejlesztési tevékenységek mellett rögzíti a területrendezésre vonatkozó egységes monitoring- és értékelési feladatokat.
- Előírja a fontosabb területi és ágazati szakpolitikai dokumentumok (tervek és programok) előzetes, közbenső és utólagos területi szempontú értékelését, köztük az Országos Területrendezési Terv vizsgálatát is.
- Meghatározza, hogy a területi monitoring és értékelési eljárásoknak a TelR adatbázisán és alkalmazásain, illetve a T-MER módszertanán kell alapulniuk, ezáltal egységes keretet adnak a területi monitoring tevékenységeknek.
- A jogszabály létrehozza az országos, kiemelt térségi, regionális és megyei területi monitoring bizottság intézményét, melyek – a regionális monitoring bizottság kivételével – a létező területi intézményrendszerekhez kapcsoltnak, annak keretein belül működnek.
- Előírja a területi értékelési jelentések kötelező dokumentálást.

A hazai területi monitoring és értékelési rendszer számos módszertani, eszközrendszeri, és konkrét értékelésekben megvalósuló pozitív eredményt tud felmutatni, amely intézményesülése révén – a *37/2010. (II. 26.) Korm. rendelet* létrehozásával – új szakaszba lépett.

A közeljövő fontos kihívásai közé tartozik a térségi monitoring rendszerek kialakítása, működtetése, a központilag koordinált értékelések ütemezett meg-

valósítása, az értékelési rendszert támogató eszköz- és intézményrendszer új feladatok ellátására való felkészítése és magas színvonalú működtetése,

illetve az értékelési eredmények szélesebb körű nyilvánosságra hozatala és a szükséges jogszabály alkotás.

